**«6D051800 – Жобаларды басқару» мамандығы бойынша философия докторы (PhD) дәрежесіне іздену диссертациясына**

# АҢДАТПА

**АҚЗАМБЕККЫЗЫ АҚБОТА**

# ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ ЖОБАЛАУ ҚЫЗМЕТІН МЕМЛЕКЕТТІК ТЕХНИКАЛЫҚ РЕТТЕУДІҢ ТИІМДІ ЖҮЙЕСІН ҰЙЫМДАСТЫРУ

**Диссертациялық зерттеудің жалпы сипаттамасы.** Бұл диссертациялық зерттеу мемлекеттік техникалық реттеу жүйесін жобаларды басқару құралдарының бірі ретінде қарастыруға бағытталған. Бұл жұмыстағы басты назар осы жүйенің құралы ретінде жобаларды іріктеудің скорингтік моделін әзірлеуді қоса алғанда, жобалау қызметін техникалық реттеудің тиімді мемлекеттік жүйесін ұйымдастыруды зерттеуге аударылған.

**Зерттеу тақырыбының өзектілігі.** Мемлекет басшысының Қазақстан үшін жаңа экономикалық модель туралы жолдауы аясында елдің қуатты экономикалық серпілісті іске асыруға ұмтылатыны анық. Осыны ескере отырып, экономикалық өсуге қатысты орнықты даму мақсаттарына (ОДМ) қол жеткізуге ықпал ететін ел үшін бірқатар тағдырлы жобаларды әзірлеу және іске асыру қажеттілігі айқын өзекті болып отыр.

Осылайша, түпкілікті нәтижеге бағдарланған жобаларды тиімді басқару бизнесті дамытуға және елдің бәсекеге қабілеттілігін нығайтуға ықпал ететін құрал болуға әлеуеті бар деуге болады. Қажетті жобалау қызметін реттеу үшін және берілген нысаналы бағыт арқылы масштабтауға әлеуеті бар ең қолайлы құрал ретінде жобалау қызметін техникалық реттеудің мемлекеттік жүйесін қарастыруға болады. Жобалау қызметін техникалық реттеу жүйесі стратегиялық мақсаттарға қол жеткізу және Қазақстанның орнықты дамуын қамтамасыз ету үшін бизнес пен үкіметтің күш-жігерін үйлестіруге ықпал ете алады.

Алайда, ОДМ контекстінде олардың жаһандық қолдау табуына қарамастан, іске асырылып жатқан жобалардың сәттілік критерийлері мен ОДМ-ға қол жеткізу үшін қажетті жобалардың сәттілік критерийлерінің өзара байланысын түсінбеуге байланысты прогреске қол жеткізудегі шектеулер анықталды. Бұл экономикалық, әлеуметтік және экологиялық факторларға бағытталған кеңірек құндылықты құруға бағытталған жобаның сәттілік деңгейінде ОДМ-на қол жеткізуді бағалау әдістерін әзірлеудің маңыздылығын көрсетеді. Бұл тұрғыда жаһандық бәсекеге қабілеттілік индексі (ЖБҚИ) "өнімділік", "адамдар" және "планета" түріндегі маңызды белгілерді бөліп көрсету арқылы ерекше маңызға ие болады, олар құнды жинақталған деректер түрінде болашақ экономикалық өсудің компасы бола алады.

Тиісінше, экономикалық өсу саласындағы орнықты даму мақсаттарына қол жеткізу (ОДМ 8) бизнестің қоғаммен ортақ құндылық құру арқылы өзара байланыс орнатуына байланысты және оған қол жеткізу үшін жобаларды іріктеу

деңгейінде жобаларды басқару құралдары өте маңызды. Бұл құрал осы жұмыста жобаларды іріктеудің скорингтік моделі түрінде жобалық қызметті техникалық реттеу жүйесінің құралы ретінде қарастырылады. Бұл пандемиядан туындаған елеулі әлеуметтік және экономикалық өзгерістерді ескере отырып, қазіргі контексте ерекше өзектілікке ие болуда. Бұл іріктеу әдісі жобалардың 8-ші орнықты даму мақсаттарына тиімдірек сәйкес келуі үшін жобалардың сәттілігі ұғымын қайта қарауды талап етеді.

Жоғарыда айтылғандардың барлығы ел дамуының игілігі үшін өз қызметін жүзеге асыратын ұйымдардың жобалау қызметін техникалық реттеу жүйелерін ұйымдастыруда жаңа тәсілдерді іздеу және елдің болашағы үшін жобалардың сәттілігінің ағымдағы түсінігін, жобаларды іріктеу тетіктерін және жобаларды басқарудың тиімді жүйелерінің басқа да құрамдас бөліктерін айқындауға байланысты мәселелердің кең ауқымын зерттеу қажеттілігін негіздейді.

**Зерттеудің мақсаты мен міндеттері.** Бұл диссертацияның мақсаты елдегі бәсекеге қабілеттіліктің жаһандық индексінің көрсеткіштеріне әсер ету арқылы сәтті жобаларды болжауға бағытталған жобаларды іріктеу және бағалау процестерін қамтитын жобалау қызметін техникалық реттеудің тиімді мемлекеттік жүйесін әзірлеу.

Қойылған мақсатқа сәйкес келесі міндеттер шешіледі:

1) жобалау қызметін техникалық реттеу жүйесін ұйымдастырудың неғұрлым тиімді жолдарын анықтау;

2) жобалардың сәттілігі, тиімділігі мен сәтсіздігі ұғымдарын зерделеу және жобалардың табыстылық өлшемдерінің кеңейтілген пулын айқындау;

3) ҚР жобалау қызметін техникалық реттеу жүйесін құруға әзірлігін айқындау;

4) 2008 жылдан 2019 жылға дейін ЖБҚИ көрсеткіштерінің өсуіне әсер ететін жобаларды талдау;

5) жобалардың сәттілік деңгейлерінің комбинациясын айқындау;

6) жобалық менеджментті қолдана отырып орындалған және болашақ үшін әлеуеті бар ЖБҚИ көрсеткіштерінің динамикасына жобалардың әсерін растау;

7) сәтті жобаларды болжауға бағдарланған жобаларды іріктеу әдісін әзірлеу;

8) жобалау қызметін техникалық реттеудің тиімді жүйесін әзірлеу;

9) жобалау қызметін техникалық реттеу жүйесіне мүдделі тұлғаларды тарту жолдарын айқындау және жүйені ҚР құрылымдарына енгізудің жол картасын әзірлеу.

**Зерттеу әдістері.** Диссертациялық зерттеу жүйенің тұтастығын зерттеуге арналған функционалды тәсіл негізінде және келесі сандық және сапалық әдістерді қолдана отырып жүргізілді: әдебиеттерді талдау, құбылыстарды бақылау, фактілерді жинақтау және таңдау және олардың арасындағы байланыстарды орнату, аналогия әдісі, салыстыру, жобалық қызметті техникалық реттеу тұжырымдамасының экономикалық мәні мен негіздерін зерттеу, сәттілік ұғымының эволюциясын анықтауға арналған әдеби шолу, жалпылау, зерттеу бағдарламасын құру үшін жүйенің тиімділігі элементтерін жүйелеу және нақтылау және UML тіліндегі процестерді визуализациялау; ҚР-да жүйені құру үшін қоршаған орта факторларын анықтау және жағдайларды (ресурстық

мүмкіндіктерді) зерттеу; ЖБҚИ-не әсері бар жобаларды талдау үшін статистикалық талдау, дескриптивтік талдау; жобалардың әрбір тобы үшін сәттілікке тән критерийлерді айқындау және жобалардың сәттілік деңгейлерінің комбинациясын жасау үшін статистикалық талдау; жүйені әзірлеу және визуализациялау; мүдделі тараптарды жүйеге тарту жоспарын әзірлеу үшін тәуекелдер мен пайданы талдау. Статистикалық деректерді өңдеу үшін Microsoft Excel бағдарламасы, процестерді UML визуализациялау үшін BIZAGI Process Modeler, Microsoft Publisher пайдаланылды.

**Зерттеу нәтижелерінің ғылыми жаңалығы.** Диссертациялық зерттеудің ғылыми жаңалығы жобаларды басқару процестерін оңтайландыруға және жобалық қызметті техникалық реттеу жүйесі шеңберінде жобалардың сәттілігін арттыруға ықпал ететін тетіктерді әзірлеуде көрсетілген. Алынған жаңа нәтижелер еліміздің даму портфеліне және ұйымдарға ҚР ЖБҚИ әсер ететін жобаларды объективті енгізуге мүмкіндік береді, осылайша елдегі экономикалық өсуді іске асыруға нақты әсер етеді.

Диссертациялық зерттеу барысында оның ғылыми жаңалығын анықтайтын келесі ғылыми нәтижелер алынды:

1) жобаларды іріктеу және басқару әдістерін қамтитын жобалау қызметін техникалық реттеудің тиімді жүйесі ұйымдастырылды.

2) жобалардың сәттілігі ұғымының даму эволюциясы көрсетілді. Нәтиже салыстырмалы түрде жаңа, өйткені бұл бағыттағы білім толықтырылды;

3) жобалардың сәттілігінің белгілі бір комбинацияларының болуы тұрғысынан ЖБҚИ-не әсері бар жобалар талданды;

4) жобалау қызметін техникалық реттеу жүйесінде жобаларды іріктеу әдісін әзірлеу үшін ЖБҚИ-не барынша ықпалы бар жобалардағы сәттілік деңгейлерінің салмағы бағаланды;

5) жобалық қызметті техникалық реттеу жүйесінің тиімділігінің құрамдас бөлігі болып табылатын сәтті жобалар критерийлерінің үйлесімі айқындалды және жобаларды іріктеу мен бағалаудың скорингтік моделі әзірленді.

6) жобалау қызметін техникалық реттеудің мемлекеттік жүйесіне мүдделі тараптарды тарту жөніндегі шаралар ұсынылды;

7) ҚР құрылымдарына жобалау қызметін техникалық реттеудің ұйымдастырылған жүйесін енгізуді жобалық-бағдарланған басқарудың жол картасы түрінде ұсынымдар әзірленді.

**Диссертацияның қорғауға ұсынылатын негізгі тұжырымдары:**

1. Жобалау қызметін техникалық реттеудің тиімді жүйесін ұйымдастыру: диссертациялық зерттеу нәтижесінде жобаларды іріктеу және басқару әдістерін қамтитын жобалау қызметін техникалық реттеудің тиімді жүйесі әзірленіп, ұйымдастырылды. Бұл жүйе жобаларды тиімдірек басқаруға және 8-ші ОДМ бойынша елдердің стратегиялық мақсаттарына қол жеткізуге ықпал етеді.

2. Жобалардың сәттілігі тұжырымдамасының эволюциясы: зерттеу барысында осы саладағы білім мен түсінікті ескере отырып, жобалардың сәттілігін түсіну эволюциясы көрсетілді. Бұл 8-ші ОДМ-на қол жеткізу үшін жобалардың сәттілігін анықтаудың жаңа тәсілін әзірлеудің өзектілігі мен маңыздылығын негіздейді.

3. Жобалардың ЖБҚИ - не әсерін талдау: жобалардың сәттілігінің белгілі бір комбинацияларын анықтау мақсатында ЖБҚИ-не әсер ететін жобаларға талдау жүргізілді. Бұл елдің стратегиялық мақсаттарына қол жеткізуге әсер ететін негізгі факторларды анықтауға мүмкіндік береді.

4. Жобалардағы сәттілік деңгейлерінің салмағын бағалау: ЖБҚИ-не ең көп әсер ететін жобалардағы әртүрлі сәттілік деңгейлері зерттелді және бағаланды. Бұл бағалаулар жобалық қызметті техникалық реттеу жүйесінде жобаларды іріктеу әдісін әзірлеуге негіз болады.

5. Жобаларды іріктеу мен бағалаудың скорингтік моделін әзірлеу: сәтті жобалардың белгілі бір критерийлері негізінде жобалық қызметті техникалық реттеу жүйесінің тиімділігінің маңызды құралы болып табылатын скорингтік модель әзірленді. Бұл модель жобаларды объективті таңдау және бағалау құралы болып табылады.

6. Жобалау қызметін техникалық реттеу жүйесін енгізу: ҚР жүйені енгізуге анықталған әзірлігі негізінде жүйеге мүдделі тараптарды тарту жөнінде шаралар ұсынылды және жүйенің неғұрлым тиімді жұмыс істеуі үшін жобалау қызметін техникалық реттеу жүйесін енгізуді жобаға бағытталған басқарудың жол картасы әзірленді.

**Зерттеу нәтижелерінің құндылығы.** Диссертациялық зерттеу барысында алынған нәтижелер Қазақстанда техникалық реттеудің мемлекеттік жүйелерін дамытуға ықпал ететін болады. ҚР ЖБҚИ көрсеткіштерінің өсуіне әсер ететін жобаларды айқындау жөніндегі қорытындылар, жобаларды іріктеудің скорингтік моделін жүйеге енгізу жөніндегі ұсыныстар мен ғылыми-практикалық ұсынымдар техникалық реттеу жүйелерін ұйымдастыру жөніндегі регламенттерді, жобалық басқарудың ұлттық жүйесіне сәйкес жобалық басқару регламенттерін іске асыру, әзірлеу және жетілдіру кезінде ескерілуі және пайдаланылуы мүмкін.

Сондай-ақ, бұл ғылыми нәтижелер орнықты жобалық басқару бойынша ғылымды дамыту бағытына сәйкес ел үшін неғұрлым тиімді жобаларға назар аударуға қатысты олардың стратегиясын қалыптастыру немесе түзету үшін ұйымдардың қызметінде қолданылуы мүмкін. Жобалық қызметті техникалық реттеудің әзірленген жүйесі мемлекеттік даму бағдарламаларына сәйкес бүкіл ел бойынша ұйымдардың жүйелі өсуіне және жобалардың құндылығына негіз құра отырып, әзірленген жол картасына сәйкес енгізілуі мүмкін. Диссертациядағы материалдар оқу процесінде келесі мамандықтар бойынша мамандарды даярлау кезінде қолданыла алады: "Жобаларды басқару", "Стандарттау, метрология және сертификаттау".

**Докторанттың әр жарияланымды дайындауға қосқан үлесінің сипаттамасы.** Диссертацияның негізгі тұжырымдары 9 ғылыми еңбекте баяндалған, оның 1 нөлдік емес импакт-факторы бар және Scopus пен Web of Science халықаралық ақпараттық ресурстарына кіретін журналдарда, 4 ҚР ҒЖБМ ҒЖБССҚК ұсынған ғылыми басылымдарда және 4 Халықаралық ғылыми-практикалық конференциялар жинақтарында жарияланған.

" Система проектного менеджмента: факторы среды и активы процессов развития" мақаласы жобалық қызметті техникалық реттеу жүйесін құру

қажеттілігіне қатысты ғылыми зерттеулердің негізгі бағыттарын зерделеуге және бұл үшін ҚР әзірлігін айқындауға арналған. Докторанттың қосқан үлесі осы саладағы әдебиеттерге шолу жасау және жүйені құру үшін қоршаған орта факторларын талдау болып табылады. Бұл мақала шетелдік кеңесшінің ғылыми жетекшілігімен жазылған.

" Необходимые организационные процессы управления проектами для создания совершенных и влиятельных проектов" мақаласы ықпалды, сәтті жобаларды құруға әсер ететін жобаларды басқару процестеріне жан-жақты шолу жасайды. " Экономическая роль государственного технического регулирования проектной деятельности на пути к устойчивому развитию" мақаласында докторант жобалау қызметі контекстіндегі мемлекеттік техникалық реттеудің экономикалық маңыздылығын және оның тұрақты дамуға қол жеткізуге әсерін зерттейді. Тұрақты дамуға ықпал ететін жобалар үшін тұрақты экономикалық іргетас құрудағы мемлекеттік тетіктердің рөлі атап өтіледі. Бұл мақалаларды автор өзі дайындап жазды.

Докторант бірінші автор ретінде әрекет ететін " Возможности для устойчивого развития через использование проектного менеджмента" мақаласында тұрақты даму мақсаттарын іске асыруға жобалық менеджменттің қосқан үлесінің маңыздылығын зерттеді. Отандық консультанттың ғылыми жетекшілігімен жобалық менеджмент пен орнықты даму мақсаттары арасындағы байланыстар қарастырылады. Жобаларда жобалық менеджментті қолдану арқылы тұрақты дамуға қол жеткізу мүмкіндіктері анықталады.

"Integrated Governance Strategy to Enhance the Performance and the Efficiency of IT Project Management Activities" мақаласы жобаларды басқарудағы өнімділік пен сәттілікті арттыруға ықпал ететін басқару стратегияларын қарастырады, бұл тапсырмаларды оңтайлы орындау және жоба мақсаттарына жету үшін біріктірілген басқару тәсілінің маңыздылығын көрсетеді. Докторанттың үлесі сауалнама жүргізу және алынған нәтижелерді негіздеу болып табылады.

"Новые методы управления проектами национальной системы квалификации на основе проектного подхода", "Формирование системы государственного технического регулирования проектной деятельности", "Использование инструментов управления изменениями и управления проектами для внедрения изменений в отрасли экономики РК", "Возможности для устойчивого развития через использование проектного менеджмента в системе государственного регулирования" халықаралық конференцияларының материалдарындағы мақалалар техникалық реттеудің мемлекеттік жүйесін қалыптастыру кезіндегі әртүрлі тәсілдер анықтап, жобалық қызметті техникалық реттеудің ғылыми негіздерін зерттеуге бағытталған. Мұнда докторант зерттеу нәтижелерін негіздей отырып, автор және бірлескен автор ретінде мақала жазуға үлес қосты.

Докторанттың диссертациясында және жарияланымдарында баяндалған барлық ғылыми нәтижелерге, қойылған міндеттерге отандық және шетелдік ғылыми консультанттар PhD, қауымдастырылған профессор Ш.Г. Саркамбаева және PhD, профессор Д. Далкер ғылыми кеңес беру және диссертациялық зерттеуге жетекшілік шеңберінде автор өз бетінше қол жеткізді.